

Samenvatting

Reeds eerder heeft de raad zich gebogen over de kenniscirculatie. In zijn advies *Hóge-school van kennis* (2001) wees de raad op verschillende vormen van kennisuitwisseling tussen beroepspraktijk en onderwijsinstellingen. De raad onderscheidde negen modaliteiten van kenniscirculatie: afstemming curricula op de vraag, stages, duaal leren, gast-docenten en detachering van docenten, monitoring van innovaties, begeleiding van startende ondernemers, wegnemen van knelpunten op de arbeidsmarkt, ontwerp en ontwikkeling en internetondersteunende kenniscirculatie. Al deze vormen van kenniscirculatie functioneren in de praktijk, maar er valt veel te verbeteren, zo constateerde de raad in 2001. Kenniscirculatie en de daarmee verbonden innovatie trekt veel aandacht. Het in 2003 opgerichte Innovatieplatform bracht op verschillende punten een nadere accentuering aan.

Dit advies heeft een bescheiden strekking: het past binnen het debat in Nederland over het innovatiesysteem en geeft een aantal aanbevelingen om het onderwijs voor het innovatiesysteem relevanter te maken. Het Innovatieplatform geeft aan dat kwalitatief goede publieke kennis onvoldoende de weg vindt naar commerciële toepassingen in het bedrijfsleven en de maatschappij. Om deze zogenoemde kennisparadox (de discrepantie tussen beschikbaarheid en benutting van kennis) op te lossen, behoeft het Nederlandse innovatiesysteem verbetering; met 'innovatiesysteem' wordt hier bedoeld het geheel van spelers zoals bedrijven, kennisinstellingen en intermediaire organisaties, die met elkaar kennis opbouwen over en gebruikmaken van innovatieve producten, diensten, productiemethoden en werkwijzen. Dat is de boodschap van de door het Innovatieplatform ingestelde commissie-Wijffels (werkgroep Dynamisering van het Nederlandse Kennis- en Innovatiesysteem) en in breder verband van het Innovatieplatform.

Er zijn door het Innovatieplatform verschillende voorstellen gedaan om tot een verbetering te komen, zoals:

- meer en gericht investeren in kennis en innovatie: meer investeringen in de opleiding van mensen en in onderzoek en ontwikkeling;
- organisatorische en institutionele vernieuwing: via effectieve aanpassingen zorgen voor voldoende speelruimte voor de mensen die het moeten doen (van de leerling in het onderwijs en de werknemer bij het bedrijf tot de onderzoeker aan de universiteit); en
- versterking van de verbindingen tussen partijen, vooral tussen enerzijds kennisinstellingen en anderzijds partijen aan de vraagkant.

Voor een groot deel liggen deze maatregelen zoals voorgesteld door de commissie-Wijffels op het gebied van economisch en wetenschapsbeleid; voor een deel liggen ze ook op het gebied van het onderwijsbeleid.

Vanuit de meer algemene vraag hoe het onderwijs kan bijdragen aan een beter functioneren van het Nederlandse innovatiesysteem, richt dit advies zich op de versterking van de concrete verbindingen tussen de deelnemende partijen (kennisinstellingen, bedrijfsleven en overheid). Onderwijs kan in de versterking van deze verbindingen een actievere rol spelen dan tot nu toe gebeurt.

Tegen deze achtergrond heeft de staatssecretaris van OCW (Onderwijs, Cultuur en Wetenschap) de volgende adviesvragen aan de raad voorgelegd:

- (1) Welke verschillende vormen van regionale, innovatieve kennisnetwerken bestaan er en hoe zijn daarin de bve-instellingen, het hbo en het wo gepositieerd?
- (2) Wat zijn kenmerken van regionale kennisnetwerken die bijdragen aan het bevorderen van innovatie binnen onderwijsinstellingen en andere regionale instellingen?
- (3) Hoe en onder welke condities kunnen de overheid, de regio's en de onderwijsinstellingen kennisnetwerken ondersteunen, en meer in het bijzonder de rol van de onderwijsinstellingen daarbinnen? Welke beleidsinstrumenten gelden? Welke interne en externe condities belemmeren en bevorderen het innovatief vermogen van netwerken en de rol van onderwijsinstellingen daarbinnen?

De raad concludeerde op basis van een analyse van de literatuur over netwerken dat er vele soorten en vormen van netwerken bestaan. Omdat er weinig kennis was over het functioneren van dergelijke netwerken, gaf de raad aan de B&A Groep opdracht:

- een inventarisatie te maken van bestaande innovatieve netwerken waarin onderwijsinstellingen een substantiële rol spelen; en op basis hiervan
- een (beperkt) aantal netwerken uitgebreider te analyseren en te beschrijven op grond van een aantal 'netwerkenkenmerken' en 'innovatieve effecten'.¹

In totaal zijn 43 netwerken getraceerd waarin onderwijsorganisaties participeren. Er is onder meer informatie verzameld over de omvang, de participerende organisaties en de specifieke rol van de desbetreffende onderwijsorganisaties, de doelstellingen en kernactiviteiten, de spreiding over de disciplines en het innovatief karakter van het netwerk.

Van deze 43 netwerken zijn er 8 nader geanalyseerd en beschreven. Deze netwerken zijn over het algemeen groot in omvang. Er zijn veel partijen bij betrokken, waarbij deze meestal behoren tot bedrijfsleven, kennisinstellingen of overheid. De meeste netwerken strekken zich uit over meer inhoudelijke sectoren (multidisciplinair), maar als een kennisnetwerk gericht is op één sector, dan is dat meestal techniek, en dan met name ict (informatie- en communicatietechnologie), technologie en elektrotechniek. De onderwijsinstellingen die aan de netwerken deelnemen, behoren tot de bve-sector (beroepsonderwijs en volwasseneneducatie), het hbo (hoger beroepsonderwijs) of het wetenschappelijk onderwijs. Het is niet zo dat één onderwijssector verhoudingsgewijs veel meer deelneemt aan netwerken die kennis en vraag bij elkaar brengen. Een beschrijving van de bevindingen uit de casussen is te vinden op de website van de onderwijsraad (www.onderwijsraad.nl).

Interne condities

Op basis van de theorie over (beleids)netwerken en van de hierboven genoemde analyse kunnen vijf centrale interne condities worden onderscheiden, die kennisuitwisseling en innovatie binnen netwerken gunstig beïnvloeden:

- een gezamenlijk doel/innovatie als strategische keuze;
- een brede samenstelling (verschillende ketenpartijen);
- bekendheid met elkaar/directe persoonlijke contacten (zicht hebben op elkaars vraagstukken en cultuur);
- intern draagvlak binnen afzonderlijke organisaties; en
- een centrale coördinerende regievoerder (ten behoeve van voortgang, samenhang, het onderhouden van contacten en nieuwe initiatieven).

Rol onderwijsinstellingen

Naast deze interne condities is ook de specifieke rol die onderwijsinstellingen oppakken, van cruciaal belang voor het functioneren van deze netwerken en hun bijdragen aan de koppeling van kennis en vraag, uitmondend in innovatie. Onderwijsinstellingen onderhouden verbindingen met het oog op het uitvoeren van onderwijs. Dat lijkt toch de hoofdzaak in de besproken netwerken. Verbindingen onderhouden met het oog op een innoverende en ontwikkelende taak gericht op het beroepsveld en het bedrijfsleven, als actieve participant, coördinator, of zelfs initiator van een netwerk, in meerdere of mindere mate ondersteunend voor de eerste taak, komt minder voor.

De raad neemt waar dat onderwijsinstellingen meer aan innovatieve netwerken zouden kunnen bijdragen dan ze nu doen. Indien de rol van onderwijsinstellingen beperkt blijft tot uitvoerder van onderwijs, hebben onderwijsinstellingen waarschijnlijk onvoldoende mogelijkheden om een stuwende kracht te vormen bij de valorisatie van kennis. Voorbeelden in het hbo laten zien dat vanuit een actieve coördinerende rol door de onderwijsinstelling er meer actieve participatie is en er meer nieuwe kennis-vraagcombinaties tot stand komen. De raad pleit ervoor dat onderwijsinstellingen hun eigen rol verder articuleren. Hij is voorstander van het idee dat onderwijsinstellingen zich omwille van de kwaliteit van het onderwijs niet beperken tot enkel de rol van uitvoerder van onderwijs, maar actief bijdragen aan (regionale) innovaties, waardoor, zoals gezegd, ook de kwaliteit van de primaire functie toeneemt.

Regionale rol (externe condities)

Het belang van de lokale en regionale omgeving is een cruciale factor voor innovatie en ontwikkeling van kennis. Het gaat daarbij om:

- economische bedrijvigheid (de aanwezigheid van kennisintensieve bedrijven, de regionale behoefte aan en beschikbaarheid van kennis, de financiële ruimte);
- regionale onderwijscontext (de aanwezigheid van een hogeschool en universiteit, voor deze laatste voornamelijk waar het gaat om onderzoekscapaciteit en de al bestaande relaties met r&d-afdelingen); en
- regionale identiteit (de zogenoemde 'zachte factoren' die het functioneren van netwerken en de innovatieve effecten in de regio beïnvloeden, zoals een dynamische stedelijke omgeving gecombineerd met een aantrekkelijk woon-, werk- en leefklimaat).

De vraag naar kennis wordt in toenemende mate door fysieke, sociale, lokale en culturele factoren bepaald. De factoren fungeren in feite als aantrekkingspolen bij het werven van hoogopgeleide mensen, de 'creatieve klasse'.

Dit advies legt de nadruk op drie bijdragen van onderwijs aan de verbetering van het Nederlandse innovatiesysteem, die nader aandacht behoeven in aanvulling op hetgeen de raad in 2001 heeft aanbevolen.

- (1) Versterking samenwerking met onderwijsinstellingen.
- (2) Meer waardering voor gebruik van kennis in het instellingsbeleid.
- (3) Versterking van de regionale dimensie gekoppeld aan profilering van onderwijsinstellingen.

De raad voegt daar een vierde bijdrage aan toe:

- (4) Versterking landelijk overheidsbeleid via
 - (4a) financiële prikkels;
 - (4b) coherent overheidsbeleid; en
 - (4c) ondersteuning onderwijsinstellingen

1) Versterking samenwerking met onderwijsinstellingen

De raad beveelt aan beide rollen van onderwijsinstellingen – enerzijds uitvoerder van onderwijs, anderzijds actieve participant, coördinator of zelfs initiator – in de regelgeving voor de bve-sector en voor het hoger onderwijs op te nemen, als elkaar versterkende taakcomponenten.

Daarnaast beveelt de raad aan in de bve-sector, het hbo en het wetenschappelijk onderwijs innovatiekringen te introduceren of te verstevigen, en deze naar buiten toe herkenbaarder te maken voor vragende partijen.

De raad beveelt ter versterking daarvan aan om, analoog aan de redelijk effectieve combinatie van kenniskring en specifieke functionaris (lector) in het hbo, deze vorm uit te bouwen in de richting van innovatiekringen en deze tevens uit te proberen in de bve-sector en, onder aangepaste condities, in het wetenschappelijk onderwijs.

2) Meer waardering voor het gebruik van kennis in het instellingsbeleid

De dubbele taakstelling – te weten verbindingen onderhouden met het oog op het uitvoeren van onderwijs en verbindingen onderhouden met het oog op een innoverende en ontwikkelende taak – dient in de interne en externe waarderingssystematieken tot uitdrukking te komen. De raad beveelt daartoe onder meer het volgende aan.

- Het stimuleren van competenties gericht op het combineren van kennis en vraag (innovatie) bij studenten en docenten, en het honoreren en waarderen hiervan voor zover het gaat om docenten. De staatssecretaris wordt aanbevolen dit onderwerp met de instellingen te bespreken.
- Functiedifferentiatie gericht op innovatie. De staatssecretaris wordt aanbevolen dit onderwerp met de instellingen te bespreken.

3) Versterking van de regionale dimensie

Het onderkennen van een dubbele taakstelling betekent meer aandacht hebben voor regionale sterktes. De raad beveelt daartoe het volgende aan.

- Provincie- en gemeentebesturen kunnen hun activiteiten gericht op regionale kenniscentra verder versterken via overleg met de staatssecretaris en met de VSNU (de vereniging van universiteiten in Nederland), HBO-Raad en Bve Raad.
- Provincie- en lokale besturen kunnen de thematische aanpak en clustervorming in de regio stimuleren, redenerend vanuit de regionale potenties van de universiteiten, hogescholen en ROC's en AOC's (Agrarisch Opleidingen Centrum).
- De staatssecretaris kan via overleg met zijn ambtsgenoten en met lagere overheden bijdragen aan een evenwichtige landelijke spreiding van clusters, die de rol van onderwijsinstellingen verder versterkt.

4) Versterking landelijk overheidsbeleid

4a) Financiële prikkels

- De minister kan in de activiteiten van het Innovatieplatform onderwijs een duidelijker rol geven. Mogelijk is de rol prominent te maken door het introduceren binnen dit verband van een werkgroep Onderwijs en Innovatie.
- De raad adviseert de regering een deel van de vrijgekomen extra innovatiegelden die de overheid beschikbaar stelt (Paasakkoord 2005), direct aan onderwijsinstellingen te doen toekomen voor het (verder) opbouwen van extern gerichte innovatiekringen, met inbegrip van de bijpassende lectorachtige functies, en voor hiermee gepaard gaande uitvoering van innovatie-stimuleringsprojecten.

4b) Coherent overheidsbeleid

- De raad beveelt de minister van OCW aan, te gaan samenwerken met het ministerie van EZ (Economische Zaken) om innovatie via de instellingsrol gezamenlijk op te pakken en als beleidstaak te formuleren. OCW en EZ zullen in deze samenwerking tot een gezamenlijke financiering kunnen komen, onder meer ter bevordering van de innovatiekringen en de daarbij passende lectorachtige functies.
- In het kader van het project Andere Overheid zou voor de coherentie van innovatiebeleid de synergie tussen de departementen van EZ en OCW op het punt van innovatie en de rol van kennisinstellingen daarin bevorderd moeten worden en duidelijk tot beleidstaak geformuleerd moeten worden.

4c) Landelijke ondersteuning onderwijsinstellingen

De raad beveelt aan de onderwijsinstellingen te ondersteunen door kennisverspreiding, vraagbundeling en aanmoediging. Onder meer door:

- een bredere campagne te voeren waarin onderwijsinstellingen met hun specifieke sterke punten in de vorm van met name innovatiekringen en lectoren veel zichtbaarder worden;
- meer te doen aan marktzoekbundeling, onder meer vanuit de rol van overheid als opdrachtgever die kennisaanbod en kennisvorming uitlokt; en
- een prijs of premie in te stellen voor innovatiekringen die het concept van innovatiekring uitstekend overbrengen naar onderwijsinstellingen en bedrijven.